

תוכן עניינים

א. כללי	2
1. תפיסה מושגית	2
2. מחקרים קודמים בנושא	3
3. מטרות ושימושים של המדד החברתי-כלכלי	5
ב. הבסיס הגאוגרפי והמשתנים	6
1. הגדרות כלליות והסברים	6
2. הבסיס הגאוגרפי של העבודה	8
2.1. רשויות מקומיות	8
2.2. יישובים בתוך מועצות אזוריות	8
2.3. אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות	9
3. המשתנים הכלולים בחישוב המדד	10
3.1. בחירת משתנים	10
3.2. רשימת המשתנים	12
ג. שיטות סטטיסטיות	14
1. ניתוח גורמים	14
2. ניתוח אשכולות	15
ד. ממצאים עבור רשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות	16
1. תוצאות ניתוח גורמים	16
2. תיאור לוחות, תרשימים ומפות	19
ה. ממצאים עבור יישובים בתוך מועצות אזוריות	21
1. שיטת חישוב המדד עבור היישובים בתוך המועצות האזוריות	21
2. תיאור לוחות ותרשימים	21
ו. ממצאים עבור אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות	23
1. שיטת חישוב המדד עבור האזורים הסטטיסטיים	23
2. תיאור לוחות, תרשימים ומפות	23
ז. הערכת המדד החברתי - כלכלי	25
ח. ביבליוגרפיה	29

א. כללי

1. תפיסה מושגית

המושג **רמה חברתית-כלכלית** (או רמה סוציו-אקונומית) של האוכלוסייה ביחידה גאוגרפית מסוימת (לדוגמה אוכלוסיית רשות מקומית) מבטא שילוב תכונות בסיסיות של האוכלוסייה באותה יחידה. מושג זה נתפס אינטואיטיבית במצביו הקיצוניים: עני בקצה האחד ועשיר בקצה השני. האמצעים הכספיים מהווים היבט מרכזי אך לא יחיד של הרמה החברתית-כלכלית. קיימים היבטים נוספים המרכיבים רמה זו, אשר מתואמים חלקית עם המצב הכספי (לעתים הם מבטאים פוטנציאל כספי לעתיד) אך אינם זהים לו.

היבטים מרכזיים המרכיבים את הרמה החברתית-כלכלית של תושבי יחידה גאוגרפית הם:

- המקורות הכספיים (מעבודה, מקצבאות וממקורות אחרים) של התושבים.
- תחום הדיור – צפיפות, איכות ושאר מרכיבים בתחום זה.
- ציוד הדירה – כגון מזגן, מדיח כלים, מחשב אישי וכדומה.
- רמת מינוע – הן כמותית והן איכותית.
- חינוך והשכלה.
- מאפייני תעסוקה ואבטלה.
- מצוקות חברתיות-כלכליות מסוגים שונים.
- מאפיינים דמוגרפיים.

ייתכנו היבטים נוספים, מעולם התוכן החברתי-כלכלי, ואין רשימה אחידה ופורמלית שלהם. חישוב מדדים דומים נערך על ידי גופים שונים בעולם ונביא כאן מספר דוגמאות. הלשכה לסטטיסטיקה **באנגליה** מחשבת, על סמך מפקדים ובשימוש ניתוח מרכיבים ראשיים, מדד חברתי-כלכלי לאזורים בתוך רשויות מקומיות. הלשכה לסטטיסטיקה של **אוסטרליה** מפיקה, על בסיס המפקד, חמישה מדדים חברתיים-כלכליים המתייחסים להיבטים חברתיים וכלכליים שונים באזורים גאוגרפיים. סקרים שוטפים משמשים לעדכון המדדים בתקופות שבין המפקדים. **בניו זילנד** מחשבים מדדים דומים למדדים האוסטרליים, כמו כן מחושב מדד חברתי-כלכלי על בסיס תעסוקת. **בנק הנתונים העולמי** מרכיב שלושה סוגי מדדים לפיתוח, לצורך השוואה בין מדינות שונות.

בישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מפיקה מדדים חברתיים-כלכליים עבור יחידות גאוגרפיות מסוגים שונים, ומטרתו של כל מדד היא לאפיין ולדרג את היחידות הללו ביחס ליחידות גאוגרפיות אחרות של אותו סוג בנקודת זמן נדונה. לדוגמה, מדד חברתי-כלכלי של רשויות מקומיות המוצג בפרסום זה, מאפיין אותן לפי הרמה החברתית-כלכלית של אוכלוסיית תושביהן ביחס לרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בכל הרשויות המקומיות האחרות בשנת 2017.

היחידות הנחקרות במחקר זה הן משלושה סוגים:

- (א) רשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות.
- (ב) יישובים בתוך מועצות אזוריות.
- (ג) אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות.

המחקר המובא כאן כלל ארבעה שלבים עיקריים:

- (1) איסוף קובצי נתונים מהיחידות הנושאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וממקורות מנהליים חיצוניים: המוסד לביטוח לאומי, משרד האוצר, משרד הביטחון, משרד החינוך, משרד התחבורה והבטיחות בדרכים ורשות האוכלוסין וההגירה. חישוב המדד מבוסס על אותם המשתנים ששימשו לחישוב המדדים 2013 ו-2015, עם שינויים קלים שנוגעים בגילי אוכלוסיית ההתייחסות בהגדרות של ארבעה משתנים. המשתנים לחישוב המדד נבחרו במטרה לשקף את מרב ההיבטים החברתיים-כלכליים עבור כל היחידות הנחקרות, תוך בחינת מהימנותם גם ברמה של הרשויות המקומיות וגם ברמה של היישובים בתוך המועצות האזוריות. זאת על מנת לאפשר ביסוס של כל הדיוגים, הן בין הרשויות המקומיות והן בתוך הרשויות המקומיות על אותם המשתנים. המשתנים מתייחסים לשנת 2017 ומפורטים בפרק ב סעיף 3.

- (2) בניית קובץ נתונים עבור המשתנים השונים לכל אחת מהיחידות הגאוגרפיות.
- (3) עיבוד סטטיסטי של הנתונים עבור הרשויות המקומיות. העיבוד מבוסס על שיטת "ניתוח גורמים", שהיא שיטה בדוקה ומקובלת לאיחוד ערכים של מספר משתנים לסולם כמותי אחד – המדד. העיבוד הסטטיסטי בוצע על כלל הרשויות המקומיות מהמגזרים השונים (יהודי, ערבי ודרוזי), ולפיכך המדד שהתקבל משותף לכולם. סיווג הרשויות המקומיות לאשכולות הומוגניים ככל האפשר בערכי המדד, נעשה על פי שיטת "ניתוח אשכולות". השיטות הסטטיסטיות מתוארות בפרק ג.
- (4) חישוב ערכי המדד עבור היישובים בתוך המועצות האזוריות ועבור האזורים הסטטיסטיים בתוך העיריות והמועצות המקומיות. ערכי המדד שימשו לסיווג היחידות הגאוגרפיות האלה לאשכולות של הרשויות המקומיות. שיטות החישוב מתוארות בפרקים ה, ו.

2. מחקרים קודמים בנושא

נזכיר בקצרה מחקרים קודמים בנושא אפיון חברתי-כלכלי של הרשויות המקומיות בנקודות זמן שונות:¹

1. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה**, נערך על ידי ש' בן-טוביה, 1987 – המחקר מסתמך על נתוני מפקד האוכלוסין והדיר 1983. למחקר תרומה ייחודית בכך, שהוא מתייחס לאזורים סטטיסטיים בתוך היישוב, בנוסף להתייחסות ליישוב כיחידה אחת.
2. **אפיון הרשויות המקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה**, נערך על ידי ש' בן-טוביה, י' דייצ'ב, י' דור, 1988, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. המחקר מבוסס במידה רבה על נתוני מפקד האוכלוסין והדיר 1983 ועל נתוני המוסד לביטוח לאומי ומשרד הבריאות. במחקר נכללו כל המועצות המקומיות והעיריות, למעט מועצות מקומיות שאוכלוסייתן הייתה קטנה מ-1,000 תושבים ב-1983. מתוצאות המחקר הופקו מדדים חברתיים-כלכליים נפרדים למגזר היהודי ולמגזר הערבי-דרוזי.
3. **אפיון ודירוג הרשויות המקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1992**, נערך על ידי י' דור, ס' היימברג (שטרית), 1993, כעבודה משותפת של משרד הפנים ומשרד הבינוי והשיכון. מחקר זה הוא עדכון לשני המחקרים הקודמים, המבוססים על מפקד 1983. הנתונים על האוכלוסייה ברשויות המקומיות, לשנים 1991-1992, התקבלו ממשרדים וממוסדות רבים. גם במחקר זה התקבלו מדדים נפרדים לכל אחד משני המגזרים – היהודי והערבי-דרוזי.
4. **אפיון ודירוג של המועצות האזוריות בישראל לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה**, נערך ע"י ל' אפלבוים, י' דור, ס' היימברג, 1996. מחקר זה מציג לראשונה דירוג של המועצות האזוריות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה. המחקר מבוסס על נתונים לשנים 1992-1994 שהתקבלו ממשרדים וממוסדות רבים. מחקר זה משותף לסוכנות היהודית לארץ ישראל ולמרכז ללימודי הפיתוח, רחובות.
5. **אפיון הרשויות המקומיות ודירוגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1995**, נערך ע"י ל' בורק, י' כבביה, 1996, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. הנתונים על האוכלוסייה ברשויות המקומיות, לשנים 1993-1994, התקבלו ממשרדים וממוסדות רבים. לראשונה הופק מתוצאות המחקר מדד חברתי-כלכלי אחיד לכלל המועצות המקומיות והעיריות, משני המגזרים (היהודי והערבי-דרוזי).
6. **אפיון הרשויות המקומיות ודירוגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1999**, על סמך מפקד האוכלוסין והדיר 1995, נערך ע"י ל' בורק, י' כבביה, 1999, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. מחקר זה מתייחס רק למועצות המקומיות והעיריות ומהווה את החלק הראשון של המחקר הבא.

¹ ראו גם בביליוגרפיה (פרק ח).

7. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה**, על סמך מפקד האוכלוסין והדיר 1995, נערך ע"י ל" בורק, י' פיינשטיין, 2000, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. המחקר מכיל את המחקר הקודם יחד עם מרכיבים חדשים, כדלקמן: (א) מדד לעיריות ולמועצות מקומיות; (ב) מדד למועצות אזוריות; (ג) תרומה ייחודית של מדד לאזורים סטטיסטיים, המבטא את המצב החברתי-כלכלי ברמה גאוגרפית תוך-עירונית, ביחידות הדומות בגודלן לשכונות.
8. **אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 1999**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2003, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לעיריות ולמועצות מקומיות; (ב) מדד חברתי-כלכלי למועצות אזוריות; (ג) מפתח מעבר מאשכולות של מועצות אזוריות לאשכולות של עיריות ומועצות מקומיות; (ד) אומדני פיזור למועצות אזוריות.
9. **אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2001**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2004, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לעיריות ולמועצות מקומיות; (ב) מדד חברתי-כלכלי למועצות אזוריות; (ג) מפתח מעבר מאשכולות של מועצות אזוריות לאשכולות של עיריות ומועצות מקומיות; (ד) אומדני פיזור למועצות אזוריות; (ה) בדיקת השפעה של איחוד רשויות מקומיות אשר נכנס לתוקף במהלך שנת 2003.
10. **אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2003**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2006, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לעיריות ולמועצות מקומיות; (ב) מדד חברתי-כלכלי למועצות אזוריות; (ג) מפתח מעבר מאשכולות של מועצות אזוריות לאשכולות של עיריות ומועצות מקומיות; (ד) אומדני פיזור למועצות אזוריות.
11. **אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2006**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2009, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לעיריות ולמועצות מקומיות; (ב) מדד חברתי-כלכלי למועצות אזוריות; (ג) מפתח מעבר מאשכולות של מועצות אזוריות לאשכולות של עיריות ומועצות מקומיות; (ד) אומדני פיזור למועצות אזוריות.
12. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2008**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2013, בהזמנת משרד הפנים ובביצוע הלמ"ס. המחקר מבוסס על נתוני מפקד האוכלוסין 2008. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לרשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות, ומועצות אזוריות; (ב) מדד חברתי-כלכלי לאזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות; (ג) אומדני פיזור למועצות אזוריות.
13. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2013**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2017. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לרשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות, ומועצות אזוריות; (ב) מדד חברתי-כלכלי ליישובים בתוך מועצות אזוריות.
14. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2015**, נערך ע"י ל" בורק, נ' ציבל, 2019. מחקר זה כולל: (א) מדד חברתי-כלכלי לרשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות, ומועצות אזוריות; (ב) מדד חברתי-כלכלי ליישובים בתוך מועצות אזוריות.
15. **אפיון וסיווג אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2015**, הודעה לתקשורת 2019. מחקר זה משלים את המחקר שמופיע בסעיף 14 לעיל, וכולל מדד חברתי-כלכלי לאזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות.

3. מטרת השימושים של המדד החברתי-כלכלי

במשך שנים תרמו מדדים חברתיים-כלכליים ליישום מדיניות דיפרנציאלית של השלטון המרכזי כלפי הרשויות המקומיות. בעשור האחרון חלו במדינה תהליכי שינוי, שחייבו גיבוש מדד חברתי-כלכלי מעודכן, שיוכל לתרום לעיצוב המדיניות הנוכחית של משרד הממשלה השונים ושל גופים מרכזיים נוספים, כולל תהליכים שונים של הקצאת משאבים לרשויות המקומיות. בפרסום הנוכחי כלולים שלושה מדדים: (א) מדד לרשויות מקומיות (עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות); (ב) מדד ליישובים בתוך המועצה האזורית; (ג) מדד לאזורים סטטיסטיים בתוך העיריות והמועצות המקומיות. השימושים העיקריים בתוצרי המחקר הנוכחי הם:

• שימושים במשרד הפנים

מבין משרדי הממשלה, משרד הפנים הוא כתובת מרכזית עבור הרשויות המקומיות, מאחר שהוא מטפל בשורה ארוכה של נושאים, כגון תקציבים רגילים, תקציבי פיתוח, כוח אדם ברשויות, תחומי שיפוט, חברות עירוניות, פיתוח ארגוני ותכנון פיזי. בכל נושא כזה יש מקום להתחשבות באפיון החברתי-כלכלי של אוכלוסיית הרשות המקומית, וכן בשונות המדד החברתי-כלכלי בתוך הרשות, ומובן שאופן ומידת ההתחשבות מותאמים עניינית לנושא הספציפי העומד על הפרק. בנושא התקציבים הרגילים כלולה מתכונת הקצאת מענק האיזון לרשויות מקומיות, שנידונה במהלך שנות ה-90 בשתי ועדות שמונו על ידי שרי הפנים באותם הזמנים – ועדה בראשות פרופ' יצחק סוארי² ועדה מאוחרת יותר בראשות מר יעקב גדיש.² בדוחות שהן פרסמו, המליצו שתי הוועדות להשתמש במדד חברתי-כלכלי כאחד המרכיבים בנוסחת הקצאת המענק הרגיל של הרשות המקומית. החל משנת התקציב 2004, מתקבץ משרד הפנים את מענק האיזון עפ"י עקרונות דוח ועדת גדיש, ומשתמש במדדים חברתיים-כלכליים מעודכנים המוגשים כאן.

• שימושים אחרים

- 1) משרדים נוספים העוסקים בתחומים חברתיים-כלכליים, כמו משרד החינוך, משרד הבינוי והשיכון ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים נזקקים למדד הן ברמת רשות מקומית והן ברמות מפורטות יותר לצרכים שונים של הקצאת משאבים (לדוגמה: פרויקט שיקום והתחדשות השכונות).
- 2) הרשויות המקומיות עצמן יכולות להסתייע במדד החברתי-כלכלי במסגרת פעילותן השוטפת.
- 3) המדדים החברתיים-כלכליים משמשים את המערכת האקדמית-מחקרית (כגון אוניברסיטאות, מכללות, מכוני מחקר) ומהווים בסיס למחקרים נוספים בנושאים מוניציפליים שונים.
- 4) אנשים פרטיים וגופים פרטיים מתעניינים בתכונות האוכלוסייה ביישובים ובשכונות מגורים שונות, על מנת להעריך את האטרקטיביות של המקום מבחינת סביבת המגורים ופוטנציאל ההשקעות.

² ראו פריטים 15 ו-16 בביבליוגרפיה (פרק ח).

ב. הבסיס הגאוגרפי והמשתנים

1. הגדרות כלליות והסברים

- **יישוב** – מקום המאוכלס בקביעות, והמקיים את התנאים הבאים:
 - א. יש בו בדרך כלל 40 תושבים בוגרים או יותר;
 - ב. יש לו מינהל עצמי;
 - ג. הוא אינו נמצא בתחום המוניציפלי של יישוב אחר;
 - ד. הקמתו אושרה על ידי מוסדות התכנון.
- סמל יישוב** – מערכת סמלי היישובים (4 ספרות הניתנות לכל יישוב בארץ) נבנתה בשנות החמישים בידי משרד הפנים והיום מנוהלת על ידי רשות האוכלוסין וההגירה, בעיקר כדי לעזור בפעילות ממוחשבת של מערך מרשם האוכלוסין ורישומי המען של תושבי המדינה. המערכת היא דינמית ומתעדכנת בתיאום עם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- שינויים ביישובים** – מדי שנה חלים ברשימת היישובים של הלשכה שינויים הנובעים מכמה גורמים (נוסף על הקמת יישובים חדשים):
 - א. איחוד כמה יישובים קטנים ליישוב אחד. לדוגמה: בועיינה ונוג'ידאת אוחדו ליישוב אחד: בועיינה-נוג'ידאת.
 - ב. צירוף של יישוב אחד או של כמה יישובים קטנים ליישוב גדול. לדוגמה: נחלת יהודה צורפה לראשון לציון; מוצא תחתית צורפה לירושלים; צור יגאל צורפה לכוכב יאיר.
 - ג. פיצול יישובים. לדוגמה: עילוט הופרדה מנצרת; עספא הופרדה מדאלית אל-כרמל; מג'ד אל-כרום, דייר אל-אסד ובענה הופרדו משגור.
 - ד. ביטול יישובים. יישובים שאינם עומדים בתנאי הגדרת יישוב או שבהתאם להחלטות ממשלה בוטלו. לדוגמה: משנת 2005 היישובים הישראליים בעזה ו-4 יישובים בצפון השומרון אינם נכללים במצבת היישובים עקב פינוי היישובים במסגרת חוק יישום התנתקות התשס"ה-2005.
- מקור השינויים הוא בהחלטות שאותן אישר שר הפנים.
- צורת יישוב** – סיווג של היישובים לעירוניים וכפריים בהתאם למספר התושבים ביישוב. צורת היישוב נקבעה, ככל האפשר, לפי המצב בפועל ולפי ההגדרות שלהלן. היישובים מחולקים לשתי קבוצות עיקריות: **יישובים עירוניים** ו**יישובים כפריים**. ההבחנה ביניהם מבוססת על גודל היישוב.
 - א. **יישובים עירוניים** – שבהם 2,000 תושבים או יותר. יישובים עירוניים מסווגים לפי קבוצות גודל.
 - ב. **יישובים כפריים** – שבהם פחות מ-2,000 תושבים, ומסווגים לפי צורות היישוב הבאות:
 - מושב** – יישוב כפרי, המאורגן כאגודה שיתופית, ויש לו זכות לנחלות חקלאיות (כמשמעות מונח זה במנהל מקרקעי ישראל). זהו יישוב של יחידות משפחתיות, אשר כל אחת מהן היא ישות כלכלית עצמאית. חלק מהייצור ומהמנהל הכלכלי הוא בידי האגודה השיתופית, ורמת השיתוף נקבעת על ידי התושבים.
 - מושב שיתופי** – יישוב כפרי שיתופי, שבו הייצור והשיווק משותפים, ואילו הצריכה מתנהלת באופן פרטי.
 - קיבוץ** – יישוב כפרי שיתופי, שבו הייצור, השיווק והצריכה מאורגנים על בסיס שיתופי.
 - יישוב מוסדי** – מוסד בעל תכונות של יישוב, שאינו כלול בתחום המוניציפלי של יישוב אחר.
 - יישוב קהילתי** – יישוב כפרי המאוגד כאגודה שיתופית, שאינו בעל זכות לנחלות חקלאיות ושב תחומי הפעולה של האגודה השיתופית (היצרני, הצרכני, המוניציפלי והחברתי) והיקפה נקבעים בידי התושבים.

יישוב כפרי אחר – יישוב בו פחות מ-2,000 תושבים והוא לא נכלל בסוגי היישובים הכפריים שפורטו לעיל.

גרים מחוץ ליישובים – קבוצות של אוכלוסייה המתגוררות מחוץ לתחומי שטח השיפוט של יישובים מוכרים. המקומות שבהם אוכלוסייה זו מתגוררת אינם בעלי כל המאפיינים של יישוב (כפי שהוגדר לעיל). באוכלוסיית הגרים מחוץ ליישובים נכללות גם האוכלוסיות של המקומות (ראו הגדרה להלן) שבטי הבדווים ואוכלוסיית בתי הכלא אשר נמצאים מחוץ לשטח המוניציפלי של היישוב.

מקום – נקודה חדשה שהחלה להתאכלס, אך עדיין אינה עומדת בתנאי ההגדרה של יישוב או נקודה שהייתה פעם יישוב והוצאה מרשימת היישובים.

שבטי בדווים – השבטים הבדווים אינם נכללים במניין היישובים, אף שהם נמצאים בקובץ היישובים שמפרסמת הלשכה מדי שנה. אוכלוסיית שבטי הבדווים נכללת בלוחות הסיכום באוכלוסייה הגרה מחוץ ליישובים.

• **מעמד מוניציפלי של יישובים –** סיווג של יישובים בהתאם להסדרים חוקיים ומנהליים. מבחינים בין שלושה סוגים של רשויות מקומיות:

א. **עירייה –** רשות מקומית של יישוב אחד בלבד, שקיבל מעמד של עירייה;

ב. **מועצה מקומית –** רשות מקומית של יישוב אחד בלבד, שאין לו מעמד של עירייה;

ג. **מועצה אזורית –** כוללת יישובים כפריים אחדים. לפעמים נכללים בתחומי מועצה אזורית גם יישובים עירוניים, לדוגמה: קיסריה (נכללת במועצה אזורית חוף הכרמל), כפר חב"ד (נכלל במועצה אזורית עמק לוד). חלק מהיישובים העירוניים האלה מקבלים במועד מאוחר יותר מעמד של מועצה מקומית. במועצה אזורית נכללים יישובים שיש להם נציגות במועצה, ויישובים הנמצאים בתחום המוניציפלי של המועצה אך אין להם נציגות בה.

נוסף על אלה, יש יישובים שהם **חסרי מעמד מוניציפלי**, כלומר נמצאים בשטח שאינו שייך לרשות מוניציפלית.

המעמד המוניציפלי של היישוב עשוי להשתנות במשך השנים. מועצות מקומיות מקבלות מעמד של עירייה, יישובים במועצה אזורית מקבלים מעמד של מועצה מקומית, וייתכן גם מעבר של יישובים ממועצה אזורית אחת למועצה אזורית אחרת.

שינויים ברשימת המועצות האזוריות במהלך השנים יכולים לנבוע מהסיבות האלה:

א. איחוד מועצות אזוריות – לדוגמה, המועצה האזורית לב השרון היא איחוד של שתי מועצות אזוריות – הדר השרון והשרון הצפוני.

ב. ביטול מועצות אזוריות – לדוגמה, המועצה האזורית מרכז הגליל בוטלה ב-1990, וכל היישובים שהיו בתחומה קיבלו מעמד של מועצות מקומיות. בשנת 2008 בוטלה המועצה האזורית אפעל והיישובים שהיו בתחומה צורפו ליישובים סמוכים.

ג. פיצול מועצות אזוריות – לדוגמה, המועצה האזורית נוף הגליל פוצלה בשנת 2000 לשתי מועצות אזוריות – בוסתן אל-מרג' ואל-בטוף.

ד. הקמת מועצות אזוריות חדשות – מתבצעת בדרך כלל בשטחים שהיו קודם חסרי מעמד מוניציפלי. לעתים תהליך כזה כולל העברה של יישובים שהיו בתחום מועצות אזוריות אחרות אל המועצות האזוריות החדשות. לדוגמה: היישובים היהודיים בגולן והיישובים היהודיים באזור יהודה והשומרון היו בעבר חסרי מעמד מוניציפלי עד ששויכו למועצות אזוריות שהוקמו באזורים אלו.

2. הבסיס הגאוגרפי של העבודה

המחקר כולל שלושה ניתוחים נפרדים:

- א) עבור כלל הרשויות המקומיות: עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות
 - ב) עבור יישובים בתוך מועצות אזוריות
 - ג) עבור אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות.
- להלן תיאור היחידות הגאוגרפיות (הבסיסים הגאוגרפיים) עבור כל שלבי המחקר.

2.1. רשויות מקומיות

היחידות הבסיסיות הן עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות.

המפה המוניציפלית מעודכנת לסוף שנת 2017, כך שנכללו בעיבוד 255 רשויות מקומיות, מתוכן 201 עיריות ומועצות מקומיות, ו-54 מועצות אזוריות.

בחישוב המדד נכללו רוב דיירי המוסדות, פרט למוסדות סיעודיים, בתי סוהר וכדומה.

נדגיש כי הנתונים הם מצרפיים ומתייחסים לכלל אוכלוסיית הרשות המקומית באמצעות שיעורים או ממוצעים. בהתאם לכך, גם המדד המחושב משקף את הרמה החברתית-כלכלית ברשות כולה, אך לא את השונות בתוכה.

2.2. יישובים בתוך מועצות אזוריות

רוב היישובים בתוך המועצות האזוריות קטנים מכדי לאפשר אומדנים מהימנים של מאפיינים חברתיים-כלכליים לכל יישוב בנפרד. לכן, בפרסומים שקדמו למדד חברתי-כלכלי 2013 הובאו רק אומדני פיזור המתארים את השוני בין היישובים בתוך המועצות האזוריות, ולא ערכי המדד לכל יישוב. עקב ביקוש רב של המשתמשים ודרישות הממשלה, החל ממדד 2013 בוצעו שינויים מתודולוגיים שאפשרו פרסום של ערכי המדד גם ליישובים בתוך מועצות אזוריות.

בלוח א מוצגת התפלגות היישובים בתוך המועצות האזוריות לפי גודל אוכלוסייה. יותר מ-32% מהיישובים שבהם פחות מ-500 תושבים ו-73% מהיישובים שבהם פחות מ-1,000 תושבים.

לוח א. התפלגות יישובים בתוך מועצות אזוריות לפי גודל אוכלוסייה, 2017

מספר התושבים	מספר יישובים	אחוז יישובים	אחוז מצטבר של יישובים
פחות מ-300	121	11.97	11.97
מ-300 עד 499	207	20.47	32.44
מ-500 עד 999	410	40.55	73.00
1,000 או יותר	273	27.00	100.00
סך הכל	1,011	100.00	-

במחקר הנוכחי חושב מדד עבור 990 (מתוך 1,011) יישובים בתוך 54 מועצות אזוריות. החישוב בוצע על בסיס המודל ששימש לחישוב המדד עבור הרשויות המקומיות (ראו הסבר מפורט בפרק ה), בצורה כזאת שערך המדד עבור יישוב בודד אינו תלוי בסך היישובים הנכללים בעיבוד או בדיוק הנתונים ביישובים בודדים אחרים במועצות האזוריות.

אוכלוסיית המדד אינה כוללת דיירי מוסדות סיעודיים, בתי סוהר וכדומה. לא חושב המדד עבור יישובים מוסדיים מסוגי מוסד מסוימים, יישובים שבהם פחות מ-120 תושבים (לאחר ניכוי דיירי המוסדות) ו/או יישובים שעבורם חסרים חלק מהמשתנים.

נציין כי אוכלוסיית הגרים מחוץ ליישובים (מקומות או סמלים קיבוציים) לא נכללה בעיבודים על היישובים בתוך המועצות האזוריות, וכן נכללה בעיבודים על הרשויות המקומיות.

2.3. אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות

אזור סטטיסטי הוא יחידה גאוגרפית קטנה והומוגנית ככל האפשר שבאמצעותה ניתן לשקף את המאפיינים הייחודיים של אזורים בתוך יישוב. יישובים שבהם יותר מ-10,000 תושבים, מחולקים לאזורים סטטיסטיים (יחידות שטח רציפות) שבהם בדרך כלל 3,000-5,000 תושבים.

במחקרים שקדמו למדד חברתי-כלכלי 2015, המדדים לאזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות חושבו על פי נתוני מפקד האוכלוסין (1995 ו-2008) בלבד. שיטת חישוב המדדים האלה מתוארת בפרסומי הלמ"ס התואמים.³ בתקופות בין המפקדים לא חושב מדד ברמה של אזור סטטיסטי בשל חוסר נתונים חברתיים-כלכליים ברמת הפירוט הנדרשת. הסיבה לכך היא חוסר עיגון⁴ האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים ביישובים ערביים ודרוזיים עקב היעדר כתובות המגורים ביישובים אלה במקורות המידע המנהליים.

החל ממדד חברתי-כלכלי 2015, שונתה שיטת חישוב המדד ברמה של אזור סטטיסטי, כך שניתן לחשב אותו עבור אותו חלק של עיריות ומועצות מקומיות שבהן קיים עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים.

המחקר הנוכחי מבוסס על שכבת האזורים הסטטיסטיים 2011, אשר הוגדרה על ידי תחום ממ"ג-גאוגרפיה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על פי מפקד האוכלוסין 2008, ועודכנה בשנת 2011 עבור האזורים הסטטיסטיים במזרח ירושלים. שכבה זאת מתעדכנת כל שנה בהתאם לבנייה חדשה שמתווספת לאזורים הסטטיסטיים הקיימים. רשימת הרחובות והשכונות העיקריים לפי אזורים סטטיסטיים מובאת בפרסום של מפקד האוכלוסין 2008 באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.⁵ מפתח מעבר 2011 עבור אזורים סטטיסטיים במזרח ירושלים מופיע בפרסום המדד החברתי-כלכלי 2008.

לוח ב מציג את חלוקת העיריות והמועצות המקומיות לאזורים סטטיסטיים ואת מצב עיגון האוכלוסייה. ישנם 117 עיריות ומועצות מקומיות שמחולקות לאזורים סטטיסטיים, מתוכן 79 יישובים יהודיים ומעורבים ו-38 יישובים ערביים ודרוזיים. עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים (קישור כתובות למרחב) קיים לכל 79 היישובים היהודיים והמעורבים ול-2 יישובים ערביים בלבד (נצרת ורהט). לפיכך, המדד חושב עבור 1,629 אזורים סטטיסטיים בתוך 81 העיריות והמועצות המקומיות בלבד.

³ ראו פריטים 6 ו-11 בביבליוגרפיה (פרק ח).

⁴ עיגון הוא קישור רשומה אלפאנומרית (רשומת נתונים המורכבת מאותיות וממספרים) לישות גאוגרפית (מרחבית) על סמך מזהים מרחביים. כלומר, שיוך פריט כלשהו למיקומו המדויק בשטח באמצעות המאפיינים שלו. המאפיינים חייבים לכלול נתון אחד לפחות על מיקומו במרחב, כגון כתובת המבנה, גוש וחלקה, סמל יישוב, סמל רחוב ו/או מספר בית וכד'.

⁵ ראה: [מפקד האוכלוסין 2008](https://www.cbs.gov.il/he/subjects/Pages/מפקד_האוכלוסין-2008.aspx)
https://www.cbs.gov.il/he/subjects/Pages/מפקד_האוכלוסין-2008.aspx

לוח ב. חלוקת העיריות והמועצות המקומיות לאזורים סטטיסטיים, 2017

מספר יישובים מחולקים לאזורים סטטיסטיים	מספר יישובים בהם קיים עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים	מספר אזורים סטטיסטיים עבורם חושב המדד החברתי-כלכלי	-
79	79	1,600	יישובים יהודיים ומעורבים
38	2	29	יישובים ערביים ודרוזיים
117	81	1,629	סך הכל

חישוב המדד בוצע על בסיס המודל ששימש לחישוב המדד עבור הרשויות המקומיות (ראו הסבר מפורט בפרק ו), בצורה כזאת שערך המדד עבור אזור סטטיסטי בודד אינו תלוי בסך האזורים הסטטיסטיים הנכללים בעיבוד או בדיוק הנתונים באזורים סטטיסטיים בודדים אחרים בעיריות ובמועצות המקומיות. כמו כן, לא היה צורך בחיבור האזורים הסטטיסטיים שבהם פחות מ-2000 תושבים כדי שנעשה בחישוב המדד 2008.

אוכלוסיית המדד אינה כוללת דיירי מוסדות סיעודיים, בתי סוהר וכדומה. לא נכללו בעיבוד אזורים סטטיסטיים המונים פחות מ-120 תושבים (לאחר ניכוי דיירי המוסדות) ו/או אזורים סטטיסטיים שחסרים עבורם חלק מהמשתנים.

3. המשתנים הכלולים בחישוב המדד

3.1. בחירת המשתנים

אוסף המשתנים ששימשו לבניית מדד זה נבחר במהלך בניית המדד החברתי-כלכלי 2013, כאשר בוצע מעבר מנתוני מפקד האוכלוסין 2008 לנתונים ממקורות מנהליים. בחירת המשתנים נעשתה בשני שלבים. בשלב ראשון בוצע מיון מקדים של קבוצה גדולה של משתנים רלוונטיים לנושא המחקר, בהתבסס על מאגר הנתונים הנגישים ממקורות מנהליים. בשלב השני בוצע ניפוי משתנים על פי קריטריונים סטטיסטיים שונים.

• מיון מקדים

- מיון מקדים של המשתנים הרלוונטיים נעשה בהתאם לשיקולים הבאים:
- א. **שייכות המשתנה לעולם התוכן החברתי-כלכלי של האוכלוסייה;**
- ב. **קיום נתונים מהימנים לכל היחידות הגאוגרפיות המצוינות לעיל:** קיום נתונים לכל היחידות חשוב על מנת לשמור על עקיבות בין היחידות הגאוגרפיות השונות;
- ג. **עקיבות עם מחקרים קודמים:** חשוב לכלול את מרב המשתנים שהשתתפו במחקרים קודמים על מנת לאפשר השוואה לאורך שנים.

בשלב זה נערכה התייעצות עם גורמים שונים בתוך הלשכה ומחוצה לה, ונבחנו נתונים ממגוון תחומים, כגון דמוגרפיה, השכלה וחינוך, תעסוקה וגמלאות, רמת חיים (הכנסה כספית, רמת מינוע, ועוד).

• ניפוי משתנים (ניתוח תיאורי)

הניתוח התיאורי, שבוצע על רשימת המשתנים הראשונית (מספר גדול מאוד של משתנים), כלל מדדים סטטיסטיים לניתוח ההתפלגות של כל משתנה בנפרד מבחינת: א) פרמטרים של מיקום; ב) פרמטרים של פיזור; ג) סימטריות ההתפלגות; ד) הערכים הקיצוניים. כמו כן, חושבו מתאמים בין כל שני משתנים. כל אלה נעשו על מנת להקטין את מספר המשתנים, ולמנוע הכללת משתנים עם השפעת יתר או מספר משתנים בעלי מתאם גבוה. כאשר נמצא מתאם פירסון גבוה מ-0.8 בין שני משתנים, נבדקה האפשרות שלא לכלול אחד מהם בחישוב המדד. משתנים המשקפים תופעות חברתיות-כלכליות שונות, נכללו בחישובים למרות המתאם הגבוה ביניהם. לגבי משתנים המצביעים על אותה תופעה חברתית, ניתנה עדיפות למשתנים בעלי התפלגות סימטרית, שונות גבוהה (הבדלים גדולים בין יחידות המחקר) ומתאם קטן יותר עם משתנים הקשורים לאותה תופעה. בנוסף, נופו משתנים על פי **מדד קיזר** לתאימות הדגימה (sampling adequacy) שחושב הן עבור אוסף כלל המשתנים והן עבור כל משתנה בנפרד. השימוש במדד הוא כפול – מצד אחד, ניתן לבחון באמצעות המדד האם המשתנים שייכים לאותו עולם תוכן. מצד שני, ניתן לבחון את תרומתו של משתנה בודד לקבוצה שבה הוא נכלל. לגבי כל קבוצה של משתנים ניסיוניים, מדד זה היה תמיד גדול מ-0.5, דבר שמצביע על כך שכלל המשתנים שייכים לאותו עולם תוכן (ערכי המדד נעים בין 0 לבין 1). לגבי כל משתנה בנפרד, נעשה מאמץ לכלול משתנים שקיבלו ערכי מדד גבוהים מ-0.5. ההחלטה הסופית התקבלה בהתאם לתרומת המשתנה להסבר השונות הכללית בניתוח הגורמים, ועל פי ההשפעה של אי-הכללת המשתנה על הקשרים בין הגורמים למשתנים האחרים.

דוגמה לניתוח זה: מקדם המתאם בין "אחוז בני 0-17 מתוך אוכלוסיית הרשות המקומית" לבין "חציון גיל אוכלוסיית הרשות המקומית" (שני משתנים דמוגרפיים הקשורים לאותה תופעה) היה 0.94. מן הניתוח התיאורי של שני המשתנים, המשתנה "חציון גיל של אוכלוסיית הרשות המקומית" נראה עדיף, בגלל סימטריות ההתפלגות והיעדר ערכים קיצוניים. המשתנה הזה נבחר על בסיס תרומתו הגדולה יחסית להסבר השונות הכללית בניתוח הגורמים.

השיקולים המנחים בתהליך שהביא לבחירה הסופית של קבוצת המשתנים היו:

- א. **כיסוי מאוזן** של מאפייני ההיבטים שמרכיבים את הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה;
- ב. **מידת ההתאמה של המשתנים לניתוח גורמים**. הכללתם של משתנים עם מתאם גבוה ביניהם עשויה להגדיל מלאכותית את השונות ולהשפיע על המשקל היחסי של המשתנים השונים, מחד גיסא. מאידך גיסא, נדרשים מתאמים לא קטנים בין המשתנים, מבחינת שייכות המשתנים לעולם תוכן משותף;
- ג. לצורך אבחנה גדולה יותר בין יחידות המחקר מוטל על מספר גורמים קטן **להסביר חלק ניכר מהשונות** של המאפיינים החברתיים-כלכליים. ככל שהשונות המוסברת על ידי הגורמים גדולה יותר, כך גדלה האבחנה בין היחידות הגאוגרפיות.

לאחר כל שלבי הבחירה כמפורט לעיל, גובשה רשימה של **14 משתנים שהשתתפו בחישוב של ערך מדד חברתי-כלכלי לכל יחידה גאוגרפית**. חלק מהמשתנים היוו חלופה ישירה למשתני מפקד האוכלוסין 2008 שנכללו בחישוב המדד החברתי-כלכלי 2008. חלק היו משתנים חדשים. מקורות הנתונים היו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המוסד לביטוח לאומי, משרד האוצר, משרד החינוך, משרד התחבורה והבטיחות בדרכים ורשות האוכלוסין וההגירה. יש לזכור שהמטרה העיקרית הייתה להגיע לאינטגרציה של המשתנים ולא להסיק מסקנות מרחיקות לכת לגבי תחום של משתנה ספציפי אחד.

• שינויים בהגדרות המשתנים

במהלך בניית המדד החברתי-כלכלי 2017 המוצג בפרסום הנוכחי, בעקבות המלצות של חברי וועדת ההיגוי ולאחר התייעצויות עם הגורמים המקצועיים, הוחלט לבצע שינויים בגילי האוכלוסייה שאליהם מתייחסים בחישוב של 4 משתנים. הגדרות המשתנים המדויקות מובאות בסעיף 3.2.

בלוח ג מוצגים השינויים בהגדרות המשתנים.

לוח ג. שינויים בהגדרות המשתנים המשמשים לחישוב המדד, 2017

משתנה	אוכלוסיית התייחסות במדדים 2013 ו-2015	אוכלוסיית התייחסות במדד 2017
אחוז בעלי תואר אקדמי	מבני 54-25	מבני 54-27
אחוז בעלי הכנסה מעבודה	מבני 15 ומעלה	מבני 54-25
אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה בזקנה ושירים	מתוך סך האוכלוסייה	מבני 20 ומעלה
מספר כלי רכב בבעלות	ל-100 תושבים	ל-100 תושבים בני 17 ומעלה

3.2. רשימת המשתנים

דמוגרפיה

1. **חציון גיל** – הערך שמחצית האוכלוסייה של היחידה הגאוגרפית נמצאת בגיל מעליו ומחצית האוכלוסייה נמצאת בגיל מתחתיו. משתנה זה חושב על פי הגילים הבודדים.
מקור הנתונים: **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה – אומדני אוכלוסייה 2017.**
2. **יחס תלות** – היחס בין סך בני 0-19 (אוכלוסייה צעירה) ובני 65 ומעלה (אוכלוסייה מבוגרת) לבין בני 20-64 (גילי העבודה), הוכפל פי מאה.
מקור הנתונים: **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה – אומדני אוכלוסייה 2017.**
3. **אחוז משפחות עם 4 ילדים ויותר** מסך המשפחות שמקבלות קצבת ילדים בשנת 2017.
מקור הנתונים: **המוסד לביטוח לאומי.**

השכלה וחינוך

4. **ממוצע שנות לימוד של בני 54-25** – סך כל שנות הלימוד של בני 54-25, חלקי סך בני 54-25 (גילי העבודה העיקריים). בחישוב נכללות שנות הלימוד התקניות (בהתאם לתעודה) במוסדות לימוד מכל הדרגים (מבית ספר ועד לימודים אקדמיים), בארץ ובחוץ-לארץ.
מקור הנתונים: **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה – מרשם השכלה 2017.**
5. **אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 54-27** – אחוז בני 54-27 בעלי תואר אקדמי ראשון, שני או שלישי, מתוך בני 54-27 (גילי העבודה העיקריים, מותאמים לגיל החציוני של קבלת התואר האקדמי הראשון באוכלוסייה).
מקור הנתונים: **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה – מרשם השכלה 2017.**

תעסוקה וגמלאות

6. **אחוז בעלי הכנסה מעבודה מבני 54-25** – אחוז בני 54-25 בעלי הכנסה מעבודה שכירה ו/או עצמאית בשנת 2017, מתוך בני 54-25 (גילי העבודה העיקריים).
מקור הנתונים: **משרד האוצר (רשות המסים).**
7. **אחוז נשים בנות 54-25 שאין להן הכנסה מעבודה** – אחוז הנשים בנות 54-25 שאין להן הכנסה מעבודה שכירה ו/או עצמאית בשנת 2017, מתוך סך הנשים בנות 54-25 (גילי העבודה העיקריים).
מקור הנתונים: **משרד האוצר (רשות המסים).**

8. **אחוז בעלי הכנסה מעבודה מעל פעמיים השכר הממוצע – אחוז בעלי הכנסה מעבודה שכירה ו/או עצמאית מעל פעמיים השכר הממוצע (לשנת 2017: 9,388 ש"ח לחודש בשנה),⁶ מתוך סך בעלי הכנסה מעבודה בשנת 2017. מקור הנתונים: משרד האוצר (רשות המסים).**
9. **אחוז בעלי הכנסה מעבודה מתחת לשכר המינימום – אחוז בעלי הכנסה מעבודה שכירה ו/או עצמאית מתחת לשכר המינימום (לשנת 2017: 5,025 ש"ח לחודש עבודה),⁶ מתוך סך בעלי הכנסה מעבודה בשנת 2017. מקור הנתונים: משרד האוצר (רשות המסים).**
10. **אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה בזקנה ושאיירים (זו"ש) מבני 20 ומעלה – אחוז בני 20 שמקבלים גמלה להבטחת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי ומהמשרד לשירותי דת (באמצעות משרד החינוך) בשנת 2017, כולל השלמת הכנסה בזו"ש, מתוך בני 20 ומעלה (גילי הזכאות). מקור הנתונים: המוסד לביטוח לאומי ומשרד החינוך.**

רמת חיים

11. **הכנסה חודשית ממוצעת לנפש – סך הכנסה מעבודה שכירה ו/או עצמאית (לפי נתוני מס הכנסה), סך הגמלאות הניתנות על ידי המוסד לביטוח לאומי, קצבת הבטחת הכנסה מהמשרד לשירותי דת (באמצעות משרד החינוך), וסך התגמולים לנכי צה"ל ולמשפחות שכולות הניתנים על ידי משרד הביטחון, בשנת 2017, מחולק ב-12 חודשים ובמספר התושבים ביחידה הגאוגרפית. מקור הנתונים: משרד האוצר (רשות המסים), המוסד לביטוח לאומי, משרד החינוך, ומשרד הביטחון.**
12. **מספר כלי רכב בבעלות ל-100 תושבים בני 17 ומעלה – סה"כ כלי רכב פרטיים ומשאיות עד 3.5 טונות⁷ בבעלות פרטית וסה"כ זקיפת שימוש ברכב לפי נתוני רשות המסים, בשנת 2017, חלקי סך בני 17 ומעלה (גילי הזכאות לקבלת רישיון נהיגה), כפול 100. מקור הנתונים: משרד התחבורה והבטיחות בדרכים ומשרד האוצר (רשות המסים).**
13. **ממוצע אגרה בעד רישיון רכב (הערכה של שווי הרכב) – סה"כ אגרה משולמת עבור כלי רכב פרטיים ומשאיות עד 3.5 טונות⁷ בבעלות פרטית, בתוספת זקיפת האגרה עבור רכב בשימוש (לפי נתוני רשות המסים), בשנת 2017, מחולק במספר כלי הרכב. מקור הנתונים: משרד התחבורה והבטיחות בדרכים, משרד האוצר (רשות המסים), ותקנות משרד המשפטים.**
14. **ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל – סה"כ ימי שהייה בחו"ל של בני שנתיים ומעלה בשנת 2017, מחולק בסך בני שנתיים ומעלה. בספירת ימי שהייה בחו"ל נכללו יציאות דרך אוויר ו/או ים לתקופה של 3 ימים עד 3 חודשים. מקור הנתונים: רשות האוכלוסין וההגירה.**

⁶ ראו: המוסד לביטוח לאומי, ממוצעי שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים 2017, סקרים תקופתיים 309, ירושלים, חשוון תש"פ, 2019.

⁷ ראו הגדרות: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כלי רכב מנועיים 2017, פרסום מס' 1726, ירושלים, תשע"ט, 2018.

ג. שיטות סטטיסטיות

- השיטה הסטטיסטית ששימשה לחישוב המדד החברתי-כלכלי **לרשויות מקומיות**, היא **ניתוח גורמים**. **ערך המדד** הוא ערך רציף שמחושב כסכום משוקלל של הערכים המתוקננים של המשתנים הנבחרים. המשקלות התקבלו מהמודל של ניתוח גורמים כפי שמתואר בהמשך. ערך המדד מתוקן, כך שממוצע ערכי המדד של כל הרשויות המקומיות הוא אפס, וערך המדד של כל רשות מקומית הוא המרחק מהממוצע הכלל ארצי ביחידות של סטיית תקן.
בהתאם לערכי המדד שלהן, **סווגו הרשויות המקומיות ל-10 קבוצות** (אשכולות) הומוגניות שאינן שוות בגודלן, באמצעות שיטת **ניתוח אשכולות**.
- **ערכי המדד החברתי-כלכלי ליישובים בתוך המועצות האזוריות ולאזורים סטטיסטיים בתוך העיריות והמועצות המקומיות** חושבו על פי המשקלות שהתקבלו עבור הרשויות המקומיות. משקלות אלה הוכפלו בערכי המשתנים של היישובים ושל האזורים הסטטיסטיים המתוקננים לפי הממוצע וסטיית התקן של משתני הרשויות המקומיות (כלומר, הממוצע וסטיית התקן הכלל-ארציים).
שייך היישובים במועצות האזוריות והאזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות ל-10 אשכולות של הרשויות המקומיות בוצע לפי ערך המדד של כל יישוב וכל אזור סטטיסטי בנפרד ולפי טווח ערכי המדד של הרשויות המקומיות בכל אשכול.
כתוצאה מכך, התקבלו עבור היישובים במועצות האזוריות ועבור האזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות, **ערכי המדד והאשכולות שהם בני השוואה עם ערכי המדד והאשכולות של הרשויות המקומיות**.
להלן תיאור מפורט של שיטת ניתוח גורמים ושיטת ניתוח אשכולות, וכן תיאור של אופן השימוש בהן.

1. ניתוח גורמים

ניתוח גורמים⁸ (factor analysis) הוא אוסף של שיטות סטטיסטיות, שמטרתן הכללית היא לבטא שורה של משתנים באמצעות מספר מצומצם יותר של גורמים, ועל ידי כך לאפיין באופן מתומצת ונוח לשימוש את היחידות הנחקרות (במקרה שלנו את הרשויות המקומיות).

הגורמים (factors) הם בעצם משתנים חדשים, המחושבים כצירופים ליניאריים (ממוצעים משוקללים) של המשתנים המקוריים המתוקננים (כלומר לכל משתנה ממוצע 0 ושונות 1). הצורך לתקן משתנים נובע מהבדלי יחידות מדידה בין המשתנים: ערך המשתנה יכול להיות מספר, מנה או אחוז, ויכול להימדד לדוגמה בש"ח או בשנות לימוד. התקנון מאפשר להעביר את המשתנים לסולם אחיד ("ציון תקן" בלוח 1) ובהמשך לכך, לאחדם למדד אחד. המשקלות של המשתנים המקוריים המתוקננים נקבעים מתמטית, במטרה להגיע להבחנה מקסימלית בין היחידות הגאוגרפיות, בכפוף לאילוצי נרמול מסוימים. עבור k משתנים, ישנם k גורמים המסבירים את סך השונות במשתנים אלה. מאחר שהמשתנים מתוקננים, הרי סך השונות של המשתנים המקוריים שווה למספר המשתנים.

הגורמים נקבעים באופן סדרתי, זה אחר זה, כך שהגורם הראשון הוא הצירוף הליניארי שמסביר את השיעור המרבי של השונות. לכן לגורם הראשון יש כושר הבחנה מרבי בין היחידות הגאוגרפיות. הגורם השני הוא בעל שיעור הסבר השונות השני בגודלו, מתוך השונות שאינה מוסברת על ידי הגורם הראשון, וכן הלאה. השלב הבא הוא למצוא את המספר הקטן ביותר של גורמים אשר מסבירים אחוז ניכר של השונות. המספר האופטימלי נקבע על פי בדיקה סטטיסטית הבוחנת את כמות המידע שהגורם מוסיף מול הגדלת מספר הגורמים. הוספת גורם נוסף, מעבר למספר האופטימלי, מגדילה את הממד שעליו מבוסס המדד, כאשר התוספת להסבר השונות היא שולית.

הגורמים המתוארים לעיל מגדירים מערכת צירים אורתוגונלית במרחב הרב-ממדי של המשתנים (כי כל גורם הוא צירוף ליניארי של המשתנים המקוריים, והגורמים הם אורתוגונליים). סוג זה של ניתוח גורמים נקרא **ניתוח מרכיבים ראשיים**.

⁸ ראו פריט 18 בביבליוגרפיה (פרק ח).

בחקר הגורמים ובפירושם, חשובה תפיסת המושג **מקדם הגורם** (factor loading). מקדמי הגורם הם מקדמי מתאם בין המשתנים המקוריים לבין הגורם. גודלו של מקדם הגורם מודד את החשיבות היחסית של כל משתנה בהבחנה שבין היחידות הגאוגרפיות. אם למשתנה יש מקדם גורם נמוך בכל הגורמים, הדבר מצביע על כך שאפשר להוציאו מהניתוח. נציין, שכדי להקל על פירוש הממצאים, הוכפלו חלק מהמשתנים המקוריים ב-(1), על מנת לקבל מקדמי גורם חיוביים, באופן שעלייה בציון תקן פרושה עלייה ברמה החברתית-כלכלית (ראו הערה בלוח 1).

בניתוח גורמים יש מספר אופציות, ובהן סיבוב צירים (גורמים) במטרה להביא במידת האפשר להגדלת הקשר של כל משתנה עם גורם אחד בלבד והקטנת הקשר שלו עם שאר הגורמים. באופן כזה, ניתן לעתים קרובות להגיע למצב שבו כל גורם מבטא באופן משמעותי קבוצה אחרת של משתנים מקוריים השייכים לתחום מסוים, כגון כאלו המגדירים רמת השכלה או רמת חיים. כדאי לזכור, במתן פירוש המשמעות של הגורמים השונים, כי הפירוש המסוים הוא אחד מני רבים שהיו יכולים להתקבל כתוצאה מסיבוב הגורמים.

לאחר הסיבוב, הגורם הראשון אינו עוד הצירוף הליניארי בעל השונות המרבית. כמו כן, בסיבוב לא אורתוגונלי סך הסבר השונות הכוללת של המשתנים יורד. במחקר הנוכחי, השתמשנו בסיבוב אורתוגונלי (אותו סך הסבר השונות כמו לפני הסיבוב), מה שמוריד מעט מכוח ההסבר של הגורם הראשון.

ערך המדד, המבטא את הרמה החברתית-כלכלית של הרשות המקומית, מחושב כממוצע משוקלל של הגורמים, כאשר השקלול נעשה בהתאם לאחוז השונות המוסברת על ידי כל גורם.

2. ניתוח אשכולות

ניתוח אשכולות (cluster analysis) הוא שיטה לייחוס של הפרטים הנחקרים (כגון הרשויות המקומיות) לקבוצות או לאשכולות הומוגניים ככל האפשר ביחס למערכת המשתנים. עבור מספר אשכולות נתון, מביאים את השונות בתוך האשכולות למינימום ואת השונות בין האשכולות למקסימום. כלומר, שני פרטים השייכים לאותו אשכול יהיו דומים זה לזה, ושני פרטים ששייכים לאשכולות יהיו שונים זה מזה. הייחוס לקבוצה מסוימת מבוסס על פונקציית מרחק (דמיון) בין אשכולות. בפרסום הנוכחי נעשה שימוש במשתנה אחד בלבד ליצירת האשכולות – ערך המדד החברתי-כלכלי. המרחק בין שני אשכולות חושב לפי המרחק של Ward.

ד. ממצאים עבור רשויות מקומיות: עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות

1. תוצאות ניתוח גורמים

בתהליך ניתוח הגורמים נקבעו שלושה גורמים. שלושת הגורמים עליהם התבסס חישוב המדד מסבירים כ-87% מסך כל המידע הטמון במכלול המשתנים המקוריים (סך השונות) שווה למספר המשתנים, כלומר ל-14. הגורם הראשון מסביר 40% מהשונות, כאשר אחוז זה ירד כתוצאה מהסיבוב (61% לפני הסיבוב).

בלוח ד מוצגים השונות, אחוז השונות ואחוז מצטבר של השונות המוסברת על ידי כל אחד מהגורמים.

**לוח ד. שונות ואחוז השונות, המוסברים על ידי שלושת הגורמים הראשונים
במודל של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות**

גורם	שונות מוסברת	אחוז שונות מוסברת	אחוז מצטבר של שונות מוסברת
1	5.61	40.07	40.07
2	3.46	24.71	64.78
3	3.10	22.14	86.92
סך הכל	12.17	86.92	-

בלוח ה מובאים מקדמי מתאם בין הגורמים והמשתנים שנכללו במודל של המדד החברתי-כלכלי. המשתנים מסודרים לפי גודל מקדם המתאם שלהם עם כל אחד מהגורמים, באופן כזה שלקבוצה הראשונה של המשתנים (8 משתנים) יש מקדמי המתאם הגבוהים ביותר עם הגורם הראשון, לקבוצה השנייה (3 משתנים) יש מקדמי המתאם הגבוהים ביותר עם הגורם השני, והקבוצה האחרונה (3 משתנים) מתואמת ביותר עם הגורם השלישי. המשתנים המתואמים חזק עם הגורם הראשון (0.93–0.66) שייכים לתחומי תעסוקה, השכלה ורמת הכנסה. המשתנים המתואמים חזק עם הגורם השני (0.92–0.66) שייכים לתחום רמת החיים. המשתנים "ממוצע אגרה בעד רישיון רכב" ו"ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל" הם בעלי המתאם הגבוה ביותר עם הגורם השני. קבוצת המשתנים המתואמים חזק עם הגורם השלישי (0.94–0.81) מורכבת ממשתנים המצביעים על המצב הדמוגרפי.

בטור האחרון **בלוח ה** מופיעה תרומת המשתנים להסבר הכולל במודל של המדד החברתי-כלכלי, המבטאת את המתאם בין המשתנה לבין המדד שחושב. נציין כי סכום התרומות שווה לסה"כ השונות המוסברת על ידי הגורמים שמופיע בלוח ד. למשתנים שנכללו במודל יש תרומה מעל 0.65 להסבר הכולל. תרומת המשתנה "הכנסה חודשית ממוצעת לנפש" היא הגדולה ביותר (0.96).

נזכיר כי ערך המדד החברתי-כלכלי של כל רשות מקומית חושב כממוצע משוקלל של שלושת הגורמים הנ"ל, כאשר השקלול נעשה בהתאם לאחוז השונות המוסברת על ידי כל גורם.

בלוח ה מובאים מקדמי מתאם בין המשתנים והגורמים ותרומת המשתנים להסבר הכולל במודל של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות.

לוח ה. מקדמי מתאם בין המשתנים והגורמים ותרומת המשתנים להסבר הכולל במודל של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות

תרומה להסבר הכולל	גורם 3	גורם 2	גורם 1	משתנה
0.92	0.22	-0.09	0.93	אחוז נשים בנות 25–54 שאין להן הכנסה מעבודה
0.91	0.07	0.36	0.88	ממוצע שנות לימוד של בני 25–54
0.92	0.39	-0.05	0.88	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מבני 25–54
0.89	0.06	0.51	0.80	אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 27–54
0.84	0.40	0.37	0.74	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מתחת לשכר המינימום
0.65	-0.06	0.34	0.73	אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה בזו"ש מבני 20 ומעלה
0.93	0.16	0.67	0.68	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מעל פעמיים השכר הממוצע
0.96	0.37	0.62	0.66	הכנסה חודשית ממוצעת לנפש
0.86	0.09	0.92	-0.08	ממוצע אגרה בעד רישיון רכב
0.89	0.24	0.75	0.52	ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל
0.71	0.33	0.66	0.42	מספר כלי רכב בבעלות ל-100 תושבים בני 17 ומעלה
0.88	0.94	0.03	0.02	יחס תלות
0.94	0.93	0.24	0.16	אחוז משפחות עם 4 ילדים ויותר
0.85	0.81	0.28	0.35	חציון גיל

הערה: מודגשים באפור מקדמי מתאם גדולים מ-0.5.

ערכי המדד החברתי-כלכלי מתוקננים כך שממוצע ערכי המדד של כל הרשויות המקומיות הוא אפס, וערך המדד של כל רשות מקומית הוא המרחק מהממוצע הכלל ארצי ביחידות של סטיית תקן. למשל, רשות שקיבלה ערך מדד 1.000- נמוכה מהממוצע בסטיית תקן אחת מבחינת הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה. ערך חיובי של המדד מצביע על כך שהרמה החברתית-כלכלית של אוכלוסיית הרשות גבוהה מהממוצע, והערך הגבוה ביותר מעיד על הרמה החברתית-כלכלית הגבוהה ביותר.

ערך המדד החברתי-כלכלי של רשות מקומית בשנת 2017 נע בין 2.815- עבור מועצה אזורית נווה מדבר לבין 2.320 עבור סביון. ל-126 רשויות מקומיות שבהן מתגוררים 46% מסך האוכלוסייה, ערך מדד שלילי (מתחת לממוצע). ל-129 רשויות מקומיות שבהן מתגוררים 54% מסך האוכלוסייה, ערך מדד חיובי (מעל הממוצע).

בלוח ו מובאים משקלות המשתנים שהתקבלו במודל של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות לפי נתוני 2017.

**לוח ו. משקלות המשתנים שהתקבלו
במודל של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות**

משקל באחוזים	משתנה
8.82	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מתחת לשכר המינימום
8.73	הכנסה חודשית ממוצעת לנפש
8.70	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מבני 25–54
8.42	ממוצע שנות לימוד של בני 25–54
8.21	אחוז נשים בנות 25–54 שאין להן הכנסה מעבודה
8.08	אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 27–54
8.06	אחוז בעלי הכנסה מעבודה מעל פעמיים השכר הממוצע
7.36	ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל
7.29	חציון גיל
6.69	מספר כלי רכב בבעלות ל-100 תושבים בני 17 ומעלה
6.51	אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה בזו"ש מבני 20 ומעלה
6.21	אחוז משפחות עם 4 ילדים ויותר
4.59	יחס תלות
2.35	ממוצע אגרה בעד רישיון רכב
100.00	סה"כ

בהתאם לערכי המדד שלהן, סווגו הרשויות המקומיות ל-10 קבוצות (אשכולות) הומוגניות אבל לא שוות גודל. החלוקה לאשכולות בוצעה בשיטת ניתוח אשכולות (ראה סעיף 2 בפרק ג), כך ששוונות ערכי המדד בתוך האשכולות תהיה מינימלית ככל האפשר ושוונות ערכי המדד בין האשכולות תהיה מקסימלית. אשכול 1 מציין את הרמה החברתית-כלכלית הנמוכה ביותר ואשכול 10 מציין את הרמה החברתית-כלכלית הגבוהה ביותר.

לוח ז מציג את מספר הרשויות המקומיות ואת גודל אוכלוסיית המדד בכל אשכול.

לוח ז. מספר הרשויות המקומיות וגודל אוכלוסייה בכל אשכול חברתי-כלכלי, 2017

אשכול	מספר רשויות מקומיות	סה"כ אוכלוסייה	אחוז אוכלוסייה
1	11	310,971	3.58
2	25	643,200	7.40
3	44	1,632,544	18.78
4	32	846,251	9.74
5	29	947,367	10.90
6	23	755,770	8.70
7	40	1,786,078	20.55
8	21	1,174,625	13.51
9	26	575,308	6.62
10	4	19,693	0.23
סך הכל	255	8,691,807	100.00

2. תיאור לוחות, תרשימים ומפות

בלוח 1 מוצגות 255 הרשויות המקומיות, מתוכן 201 עיריות ומועצות מקומיות ו-54 מועצות אזוריות, לפי סדר אלף-ביתי של הרשויות המקומיות, עם ערכי המדד החברתי-כלכלי 2017, דירוגים (מ-1 עד 255) ואשכולות (מ-1 עד 10). כמו כן, לכל רשות מקומית מוצגים ערכי 14 המשתנים המקוריים, ציוני התקן והדירוגים שלהם. בנוסף, עבור כל משתנה מובאים שני ערכים המחושבים לכלל הרשויות המקומיות: ממוצע פשוט שבו לכל רשות מקומית ניתן משקל שווה, וערך כלל ארצי המחושב עבור סך האוכלוסייה של הרשויות המקומיות. ערכי המשתנים וציוני התקן לא מוצגים עבור הרשויות המקומיות שבהן פחות מ-2,000 תושבים.

בלוח 2 מוצגות 255 הרשויות המקומיות, לפי סדר עולה של ערכי המדד החברתי-כלכלי 2017, עם דירוגים ואשכולות. כמו כן, מוצגים בלוח סמל מחוז וגודל אוכלוסיית המדד. בין הערים הגדולות, שבהן מעל 200,000 תושבים, ירושלים מצויה באשכול 3, תל אביב-יפו באשכול 8, חיפה, ראשון לציון ופתח תקווה באשכול 7, נתניה באשכול 6, באר שבע באשכול 5, אשדוד באשכול 4. בנוסף מוצגים שינויים בדירוגים ובחלוקה לאשכולות לעומת המדד הקודם.

בלוח 3 מוצגים ממוצעי 14 המשתנים המקוריים בכל אשכול וערכי המשתנים עבור כלל הרשויות המקומיות – ממוצע פשוט שבו לכל רשות מקומית ניתן משקל שווה, וערך כלל ארצי המחושב עבור סך האוכלוסייה של הרשויות המקומיות. בלוח זה ניתן לראות את השתנות ממוצעי המשתנים בין האשכולות ואת הפערים בין האשכולות הנמוכים לבין האשכולות הגבוהים. הרשויות המקומיות הנמצאות באשכול 10 (הרמה החברתית-כלכלית הגבוהה ביותר) מאופיינות ברמה גבוהה של הכנסה ממוצעת לנפש (הממוצע גדול פי 5.7 מהממוצע באשכול 1), בממוצע גבוה של מספר ימי שהייה בחו"ל (הממוצע גדול פי 18.5 מהממוצע באשכול 1), באחוז גבוה של בעלי תואר אקדמי (הממוצע גדול פי 6 מהממוצע באשכול 1), בחציון גיל גבוה (ממוצע 37.75 לעומת ממוצע 15.45 באשכול 1), ביחס תלות נמוך (ממוצע 94.72 לעומת ממוצע 161.25 באשכול 1).

בלוח 4 מוצגים ערכי המדד המינימליים והמקסימליים, טווח הערכים, ממוצע וסטיית התקן של ערכי המדד בכל אשכול. נתונים אלא משקפים את הפיזור של ערכי המדד החברתי-כלכלי של הרשויות המקומיות בתוך אשכול.

לוח 5 מציג את התפלגות הרשויות המקומיות לפי אשכול ולפי 6 קבוצות של גודל אוכלוסייה.

- 36.4% מכלל הרשויות המקומיות נמצאות בשלושת האשכולות הנמוכים, 1 עד 3. הרשויות המקומיות הללו מתאפיינות ברובן (69 מתוך 80) באוכלוסייה הקטנה מ-40,000 תושבים.
- רשויות מקומיות שבהן מעל 90,000 תושבים, נמצאות ברובן (14 מתוך 19) באשכולות הבינוניים-גבוהים, 5 עד 8.

לוח 6 מציג את התפלגות הרשויות המקומיות לפי אשכול ולפי מחוז.

- במחוז הצפון, 60 מתוך 93 הרשויות המקומיות מצויות באשכולות הנמוכים-בינוניים, 2 עד 4. רוב הרשויות האלה הן רשויות ערביות ודרוזיות, והן גם מהוות את רוב הרשויות הערביות והדרוזיות במחוז הצפון (52 מתוך 57).
- מחוז חיפה כולל 11 רשויות מקומיות ערביות ודרוזיות ו-19 רשויות מקומיות יהודיות ומעורבות. כל הרשויות הערביות והדרוזיות מצויות באשכולות הנמוכים-בינוניים, 2 עד 4. מרבית הרשויות היהודיות והמעורבות (18 מתוך 19) מצויות באשכולות הבינוניים-גבוהים, 5 עד 9.
- מחוז המרכז כולל 7 רשויות מקומיות ערביות ודרוזיות ו-45 רשויות מקומיות יהודיות ומעורבות. כל הרשויות הערביות והדרוזיות מצויות באשכולות הנמוכים-בינוניים, 3 ו-4. מרבית הרשויות היהודיות והמעורבות (34 מתוך 45) מצויות באשכולות הגבוהים, 7 עד 9.
- במחוז תל אביב, בולטת היעדרות של רשויות מקומיות באשכולות 1 עד 4 (למעט בני ברק).
- מחוז הדרום כולל 9 רשויות מקומיות ערביות ודרוזיות. כל הרשויות האלה מצויות באשכול 1. מתוך 30 הרשויות היהודיות, 26 רשויות מצויות באשכולות 3 עד 7, ו-4 רשויות מצויות באשכולות 8 עד 10: מועצה אזורית יואב ושלושת יישובי הלויין של באר שבע – מיתר, עומר ולהבים.

בתרשים 1 מובאת התפלגות של אוכלוסיית הרשויות המקומיות לפי אשכול. אשכולות 7 ו-3 הם הגדולים ביותר: 1.8 ו-1.6 מיליון תושבים, בהתאמה (21%-19% מסך אוכלוסיית הרשויות המקומיות). אשכולות 8 ו-5 כוללים 14%-11% מסך האוכלוסייה, בהתאמה.

בתרשים 2 מובאת התפלגות של מספר הרשויות המקומיות לפי אשכול. אשכולות 3 ו-7 כוללים את המספר הגדול ביותר של רשויות מקומיות, 44 ו-40, בהתאמה.

בתרשים 3 מוצגות הרשויות המקומיות שהאשכול שלהן השתנה, בהשוואה לשנת 2015. מתוך 255 הרשויות המקומיות, 187 (73%) לא שינו אשכול, 11 רשויות ירדו באשכול אחד, 56 רשויות עלו באשכול אחד, ורשות אחת (חריש) עלתה בשני אשכולות. מתוך הרשויות המקומיות שעלו באשכול אחד, 20 עלו מאשכול 8 לאשכול 9, 17 עלו מאשכול 2 לאשכול 3, ו-8 עלו מאשכול 3 לאשכול 4.

במפה המצורפת מופיעה התפלגות הרשויות המקומיות לפי אשכול חברתי-כלכלי של אוכלוסייתן. הקבוצת 10 האשכולות ל-5 קבוצות הכוללות כל אחת 2 אשכולות בוצעה מאילוצים טכניים בלבד, ולא מצביעה על הומוגניות בתוך הקבוצות. כל רשות מקומית מיוצגת על ידי ריבוע. גודל הריבוע מייצג את גודל האוכלוסייה, לפי שלוש קבוצות גודל: א) עד 9,999 תושבים; ב) מ-10,000 עד 99,999 תושבים; ג) 100,000 תושבים ויותר.

ה. ממצאים עבור יישובים בתוך מועצות אזוריות

1. שיטת חישוב המדד עבור היישובים בתוך המועצות האזוריות

המדד החברתי-כלכלי של אוכלוסיית היישובים בתוך המועצות האזוריות מבוסס על אותם 14 המשתנים ששימשו לחישוב המדד החברתי-כלכלי של אוכלוסיית הרשויות המקומיות.

ערך המדד של יישוב בתוך מועצה אזורית הוא ערך רציף שמחושב כסכום משוקלל של ערכי המשתנים המתוקננים לפי הממוצע וסטיית התקן של משתני הרשויות המקומיות. השקלול בוצע על פי המשקלות שהתקבלו במודל עבור הרשויות המקומיות, ראו לוח ו. שיוך היישובים ל-10 אשכולות של הרשויות המקומיות בוצע לפי ערך המדד של כל יישוב בנפרד ולפי טווח ערכי המדד של הרשויות המקומיות בכל אשכול.

כתוצאה מכך, התקבלו עבור היישובים בתוך המועצות האזוריות ערכי המדד והאשכולות שהם בני השוואה עם ערכי המדד והאשכולות של הרשויות המקומיות. נדגיש כי ערך המדד והאשכול שהתקבלו עבור יישוב במועצה אזורית אינם תלויים ביתר היישובים במועצות האזוריות שנכללו בעיבוד זה.

הניתוח נערך עבור 990 (מתוך 1,011) יישובים בתוך 54 מועצות אזוריות. המדד לא חושב עבור יישובים מוסדיים מסוגי מוסד מסוימים, יישובים שבהם פחות מ-120 תושבים (לאחר ניכוי דיירי המוסדות) ו/או יישובים שעבורם חסרים חלק מהמשתנים.

2. תיאור לוחות ותרשימים

בלוח 7 מוצגים 990 יישובים בתוך המועצות האזוריות שעבורם חושב המדד החברתי-כלכלי 2017, לפי סדר עולה של ערכי המדד, עם דירוגים (מ-1 עד 990) ואשכולות (מ-1 עד 10). בנוסף, מוצגים האשכולות של המועצה האזורית ושינויים בחלוקה לאשכולות לעומת המדד הקודם.

בלוח 8 מוצגים 990 היישובים, עם ערכי המדד, דירוגים ואשכולות, לפי סדר אלף-ביתי של שמות היישובים. בנוסף, מוצגים האשכולות של המועצה האזורית ושינויים בחלוקה לאשכולות לעומת המדד הקודם.

בלוח 9 מוצגים 990 היישובים, עם ערכי המדד, דירוגים ואשכולות, לפי סדר אלף-ביתי של שמות המועצות האזוריות, ובתוך כל מועצה אזורית – לפי סדר עולה של ערכי המדד. בנוסף, מוצגים האשכולות של המועצה האזורית ושינויים בחלוקה לאשכולות לעומת המדד הקודם.

בלוח 10 מוצגת רשימה של 21 היישובים בתוך המועצות האזוריות שעבורם לא חושב המדד, מסיבות המתוארות בסעיף 1 לעיל. רשימה זאת לא כוללת מקומות או סמלים קיבוציים.

בתרשים 4 ו-5 מובאות התפלגויות של האוכלוסייה ושל מספר היישובים בתוך המועצות האזוריות, לפי אשכול, בהתאמה. אשכולות 7 ו-9 הם הגדולים ביותר מבחינת מספר היישובים (251 ו-200, בהתאמה), וכוללים 198,960 ו-192,210 תושבים, בהתאמה (ביחד 44% מסך אוכלוסיית היישובים בתוך המועצות האזוריות עבורם חושב המדד).

בלוח 11 מובאים שני אומדני פיזור לכל מועצה אזורית: (א) **סטיית התקן** של ערכי מדד היישובים המשוקללת על פי גודל אוכלוסייה; (ב) **התחום הבין-רבעוני** של ערכי מדד היישובים המשוקלל על פי גודל אוכלוסייה. האומדן הראשון אינו אומדן עמיד (robust) לפיזור כיוון שהוא עלול להיות מושפע מתצפיות חריגות. האומדן השני מודד את המרחק שבין הרבעון הראשון לבין הרבעון השלישי של ההתפלגות ואינו מושפע מערכים קיצוניים. לכן הוא אומדן עמיד יותר. כדי לאפשר השוואה בין שני האומדנים, חושב תחום בין-רבעוני מותאם. **התחום הבין-רבעוני המותאם** הוא התחום הבין-רבעוני שהיה מתקבל אילו ההתפלגות הייתה נורמלית עם השונות הנתונה. נשים לב כי בהתפלגות נורמלית סטנדרטית התחום הבין-רבעוני הוא בין -0.674 לבין 0.674 כלומר שווה ל-1.35, ואילו סטיית התקן שווה ל-1. דהיינו, כדי לחשב את התחום הבין-רבעוני המותאם להתפלגות נורמלית, יש להכפיל את סטיית התקן ב-1.35.

בתרשים 6 נעשתה השוואה בין הדירוגים של המועצות האזוריות לפי שני אומדני הפיזור, דהיינו דירוג לפי סטיית התקן המשוקללת מול דירוג לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. נציין כי התחום הבין-רבעוני המותאם שומר על הסדר (הדירוג) של סטיית התקן המשוקללת. יש מועצות אזוריות כגון גן רווה, שדורגו גבוה לפי סטיית התקן המשוקללת אך דורגו נמוך לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. לעומת זאת יש מועצות אזוריות, כגון רמת נגב, שקיבלו דירוג נמוך יחסי לפי סטיית התקן המשוקללת אך דורגו גבוה לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. המועצות האזוריות עם פיזור ערכי המדד החברתי-כלכלי הגבוה ביותר לפי שני האומדנים הן זבולון ומשגב.

בתרשים 7 מובאים התחום הבין-רבעוני המשוקלל, החציון המשוקלל ומספר היישובים בכל מועצה אזורית שעבורם חושב המדד, לפי סדר עולה של החציון המשוקלל.

ו. ממצאים עבור אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות

1. שיטת חישוב המדד עבור האזורים הסטטיסטיים

החל ממדד חברתי-כלכלי 2015, חישוב ערכי המדד של האזורים הסטטיסטיים בתוך העיריות והמועצות המקומיות וחלוקתם לאשכולות מתבצעים לפי אותה השיטה שמשמשת לחישוב ערכי המדד ולחלוקה לאשכולות של היישובים בתוך המועצות האזוריות.

ערך המדד החברתי-כלכלי של אזור סטטיסטי בעירייה או במועצה מקומית הוא ערך רציף שמחושב כסכום משוקלל של ערכי 14 המשתנים המתוקננים לפי הממוצע וסטיית התקן של משתני הרשויות המקומיות. השקלול בוצע על פי המשקלות שהתקבלו במודל עבור הרשויות המקומיות, ראו לוח ו. שיוך האזורים הסטטיסטיים ל-10 אשכולות של הרשויות המקומיות בוצע לפי ערך המדד של כל אזור סטטיסטי בנפרד ולפי טווח ערכי המדד של הרשויות המקומיות בכל אשכול.

כתוצאה מכך, התקבלו עבור האזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות ערכי המדד והאשכולות שהם בני השוואה עם ערכי המדד והאשכולות של הרשויות המקומיות ושל היישובים בתוך המועצות האזוריות. נדגיש כי ערך המדד והאשכול שהתקבלו עבור אזור סטטיסטי בעירייה או במועצה מקומית אינם תלויים ביתר האזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות שנכללו בעיבוד זה. כמו כן, הם לא מושפעים מחוסר המדד ברמה של אזור סטטיסטי ברשויות שבהן אין עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים.

שיטה זאת שונה משיטת חישוב המדד 2008 לאזורים סטטיסטיים. לכן לא ניתן להשוות בין החלוקה של האזורים הסטטיסטיים ל-20 אשכולות במדד 2008 לבין החלוקה ל-10 אשכולות החל ממדד 2015.

הניתוח נערך עבור 1,629 אזורים סטטיסטיים בתוך 81 עיריות ומועצות מקומיות שבהן קיים עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים בשנת 2017. המדד לא חושב עבור אזורים סטטיסטיים שבהם פחות מ-120 תושבים (לאחר ניכוי דיירי המוסדות) ו/או אזורים סטטיסטיים שעבורם חסרים חלק מהמשתנים.

2. תיאור לוחות, תרשימים ומפות

בלוח 12 מוצגים 1,629 אזורים סטטיסטיים בתוך 81 עיריות ומועצות מקומיות שעבורם חושב המדד החברתי-כלכלי 2017, לפי סדר אלף-ביתי של שמות היישובים, ובתוך כל יישוב – לפי סמל אזור סטטיסטי. בלוח מובאים ערכי המדד של האזורים הסטטיסטיים, דירוגים (מ-1 עד 1629) ואשכולות (מ-1 עד 10). כמו כן מוצגים ערכי 14 המשתנים המקוריים, ציוני התקן (שחושבו לפי הממוצע וסטיית התקן של משתני הרשויות המקומיות) והדירוגים שלהם (מ-1 עד 1629). בנוסף, עבור כל משתנה מובא ערך כלל ארצי המחושב עבור סך האוכלוסייה של הרשויות המקומיות. ערכי המשתנים וציוני התקן לא מוצגים עבור אזורים סטטיסטיים שבהם פחות מ-2,000 תושבים.

בלוח 13 מוצגים 1,629 האזורים הסטטיסטיים, ערכי המדד שלהם, דירוגים ואשכולות, לפי סדר אלף-ביתי של שמות היישובים, ובתוך כל יישוב – לפי סדר עולה של ערכי. בנוסף, מוצגים האשכולות של היישובים ושינויים בחלוקה לאשכולות לעומת המדד הקודם.

בלוח 14 מובאים שני אומדני פיזור לכל אחת מ-81 העיריות והמועצות המקומיות: (א) **סטיית התקן** של ערכי מדד האזורים הסטטיסטיים המשוקללת על פי גודל אוכלוסייה; (ב) **התחום הבין-רבעוני** של ערכי מדד האזורים הסטטיסטיים המשוקלל על פי גודל אוכלוסייה. האומדן הראשון אינו אומדן עמיד (robust) לפיזור כיוון שהוא עלול להיות מושפע מתצפיות חריגות. האומדן השני מודד את המרחק שבין הרבעון הראשון לבין הרבעון השלישי של ההתפלגות ואינו מושפע מערכים קיצוניים. לכן הוא אומדן עמיד יותר. כדי לאפשר השוואה בין שני האומדנים, חושב תחום בין-רבעוני מותאם. **התחום הבין-רבעוני המותאם** הוא התחום הבין-רבעוני שהיה מתקבל אילו ההתפלגות הייתה נורמלית עם השונות הנתונה. נשים לב כי בהתפלגות נורמלית סטנדרטית התחום הבין-רבעוני הוא בין -0.674 לבין 0.674 כלומר שווה ל-1.35, ואילו סטיית התקן שווה ל-1. דהיינו, כדי לחשב את התחום הבין-רבעוני המותאם להתפלגות נורמלית, יש להכפיל את סטיית התקן ב-1.35.

בתרשים 8 נעשתה השוואה בין הדירוגים של העיריות והמועצות המקומיות שבהן 30,000 תושבים או יותר לפי שני אומדני הפיזור, דהיינו דירוג לפי סטיית התקן המשוקללת מול דירוג לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. נציין כי התחום הבין-רבעוני המותאם שומר על הסדר (הדירוג) של סטיית התקן המשוקללת. יש יישובים כגון עכו, שדורגו גבוה יחסית לפי סטיית התקן המשוקללת אך דורגו נמוך לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. לעומת זאת יש יישובים, כגון אילת, שקיבלו דירוג נמוך לפי סטיית התקן המשוקללת אך דורגו גבוה יחסית לפי התחום הבין-רבעוני המשוקלל. היישובים עם פיזור ערכי המדד החברתי-כלכלי הגבוה ביותר לפי שני האומדנים הם ירושלים, בית שמש וחיפה.

בתרשים 9 מובאים התחום הבין-רבעוני המשוקלל, החציון המשוקלל ומספר האזורים הסטטיסטיים עבורם חושב המדד בעיריות ובמועצות המקומיות שבהן 30,000 תושבים או יותר. היישובים מוצגים בסדר עולה של החציון המשוקלל.

במפות המצורפות עבור 3 הערים הגדולות: **ירושלים, תל אביב-יפו וחיפה**, מופיעה התפלגות האזורים הסטטיסטיים לפי אשכול חברתי-כלכלי של אוכלוסייה בכל יישוב.

בולט חוסר האזורים הסטטיסטיים המסווגים לאשכולות 1 ו-2 בתל אביב-יפו (אזור סטטיסטי אחד בלבד באשכול 1), ומיעוט האזורים הסטטיסטיים המסווגים לאשכול 1 בחיפה (3 אזורים סטטיסטיים בלבד). אזורים סטטיסטיים משני האשכולות הגבוהים מרוכזים בצפון העיר בתל אביב-יפו ובמקומות הגבוהים בחיפה.

בירושלים בולט חוסר האזורים הסטטיסטיים המסווגים לאשכול 10 וריבוי האזורים הסטטיסטיים המסווגים לאשכול 1.

ז. הערכת המדד החברתי-כלכלי

נשאלת השאלה החשובה האם המדד החברתי-כלכלי שפותח במחקר זה משקף את המצב החברתי-כלכלי האמיתי והמעודכן של אוכלוסיית היחידה הגאוגרפית בשנת 2017.

ראשית, יש להזכיר את מגבלות המחקר:

א. מקורות הנתונים הם רבים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המוסד לביטוח לאומי, משרד האוצר, משרד הביטחון, משרד החינוך, משרד התחבורה והבטיחות בדרכים ורשות האוכלוסין וההגירה. נתונים מנהליים אלה משמשים לצרכים של הגוף המחזיק את הנתונים ולא דווקא לצורכי סטטיסטיקה. כתוצאה מכך, איכות הנתונים ודיוקם, וכמובן הניתוח שמובא כאן, כפופים למגבלות מסוימות. חיסרון זה אינו קיים כאשר מקור הנתונים הוא יחיד, מהימן ומקיף כמו מפקד האוכלוסין.

ב. לא נמצאו נתונים זמינים, מהימנים ומעודכנים במספר תחומים, כגון ערך הנדל"ן, תנאי דיור או שילוב השכלה ועבודה (לדוגמה, אחוז העובדים במשלח יד אקדמי או כמנהלים). בנוסף לכך, חסרים נתונים ברמה של משק בית. זאת בהשוואה למגוון רחב של משתנים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים מעודכנים לנקודת זמן מסוימת ברמה של נפשות ומשקי בית שניתן לקבל ממפקד האוכלוסין.

בנוסף לכך, הניתוח המובא כאן, בוצע באילוצים הבסיסיים הגלומים בצמצום לדירוג חד-ממדי, ממערכת רחבה ורב-ממדית של נתונים על תופעות חברתיות-כלכליות, המתייחסות לאוכלוסייה הטרונגית של היחידה הגאוגרפית.

למרות המגבלות שצוינו לעיל, כדאי להדגיש את **יתרונות הניתוח שלפנינו ואת השיפורים שנעשו לעומת המחקרים הקודמים:**

1. מחקר זה מבוסס על אותם תחומי התוכן של המשתנים ואותן השיטות הסטטיסטיות ששימשו לבניית המדדים החברתיים-כלכליים הקודמים ששיקפו את הנתונים משנת 1995 ועד לשנת 2015. שמירה על תוכן המשתנים וסוגי העיבודים על הנתונים מאפשרת השוואה, **במידה מסוימת, למחקרים הקודמים.** לכן ניתן לראות בציר הזמן: א) שינויים בערכי המשתנים לגבי היחידות הגאוגרפיות; ב) שינויים במקדמי המתאם בין המשתנים והגורמים; ג) שינויים בדירוג ובאשכול של היחידות הגאוגרפיות. חשוב להדגיש כי **שינוי בדירוג ו/או באשכול משקף את השינוי היחסי של היחידה הגאוגרפית הנדונה בהשוואה לכל היחידות הגאוגרפיות בארץ, ולא בהכרח את השינוי של הנתונים החברתיים-כלכליים ביחידה הגאוגרפית עצמה.**
2. ישנם **יתרונות בשימוש בנתונים ממקורות מנהליים** לעומת השימוש בנתוני מפקד האוכלוסין:
 - א. נתונים אלה מתייחסים לכלל תושבי המדינה, ללא צורך במדגם המפקדי ואיסוף נתונים בשטח – הדבר מונע טעויות מדגמיות (אי-פקידה ואי-השבה) או טעויות לא מדגמיות (טעויות השבה, טעויות במילוי);
 - ב. ניתן לקבל את הנתונים מדי שנה באיחור של שנתיים – לעומת נתוני המפקד שמתקבלים פעם בעשור;
 - ג. ישנם נתונים שאותם קשה לקבל באיסוף ישיר מהאוכלוסייה, כגון נתוני הכנסה, אבטלה ונתונים רגשיים אחרים.
3. ממשד האוצר מתקבלים נתונים על הכנסות של שכירים ועצמאים. מהמוסד לביטוח לאומי מתקבלים הנתונים על הגמלאות, וממשרד הביטחון מתקבלים נתונים על התגמולים. הודות לכך, אומדני ההכנסה כוללים הן הכנסות מעבודה והן הכנסות שלא מעבודה, וניתן ביטוי למצוקות כלכליות כמו הזדקקות לקצבאות הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה.
4. בחישוב של מספר כלי רכב במדדים הקודמים המבוססים על נתונים ממקורות מנהליים (מדד 2006 ולפניו), נספר סך כל כלי הרכב הפרטיים והמשאיות הקלות בבעלות פרטית. החל ממדד 2013, נזקף לכל יחידה גאוגרפית גם מספר כלי הרכב בשימוש לפי נתוני רשות המסים, על מנת לשקף את תופעת השימוש ברכב שאינו בבעלות פרטית.

5. על מנת להעריך את שווי כלי הרכב, חושב ממוצע אגרה בעד רישיון רכב – סך כל האגרה המשולמת עבור כלי רכב פרטיים ומשאיות עד 3.5 טונות בבעלות פרטית של התושבים, בתוספת זקיפת האגרה עבור רכב בשימוש (לפי נתוני רשות המסים), מחולק במספר כלי הרכב. הערכה זאת מבוססת על התקנות של משרד המשפטים⁹ שלפיהן סכום האגרה בעד רישיון רכב מוגדרת על ידי שווי הרכב בעת עלייה לכביש (קבוצת אגרה) ושנת יצורו או שנת עלייתו לכביש. זקיפת האגרה עבור רכבים בשימוש התבססה על התפלגות רכבי ליסינג לפי קבוצות האגרה ועל סכומי האגרה עבור רכבים שיוצרו או עלו לכביש בשלוש השנים האחרונות.
 6. על מנת לשקף בצורה מיטבית את רמת החיים של האוכלוסייה בעולם המודרני, חושב ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל. בספירת ימי שהייה בחו"ל נכללו יציאות של בני שנתיים ומעלה דרך אוויר ו/או ים לתקופה של 3 ימים עד 3 חודשים.
 7. בחישוב המדד 2017 בוצע טיוב הגדרות של גילי אוכלוסייה שאליהם מתייחסים בחישוב של ארבעה משתנים. בדומה למשתנים מתחום השכלה וחינוך ומתחום תעסוקה: "ממוצע שנות לימוד" ו"אחוז נשים שאין להן הכנסה מעבודה", גם "אחוז בעלי הכנסה מעבודה" חושב ביחס לגילים 25-54. הגילים האלה מוגדרים בתחום עבודה ושכר כגילי עבודה עיקריים. בחישוב המשתנה "אחוז בעלי תואר אקדמי" בוצע שינוי הגילים האלה לגילים 27-54, על מנת לקחת בחשבון את הגיל החציוני של קבלת התואר האקדמי באוכלוסייה. "אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה" חושב ביחס לגיל 20 ומעלה שמשקף את גילי הזכאות לגמלאות האלה. "מספר כלי רכב בבעלות" חושב לגיל 17 ומעלה שמשקף את גילי הזכאות לקבלת רישיון נהיגה.
 8. החל ממדד חברתי-כלכלי 2013, פורסם המדד ליישובים בתוך המועצות האזוריות. מדד זה חושב על בסיס המשקלות שהתקבלו במדד עבור הרשויות המקומיות. שיוך היישובים ל-10 האשכולות של הרשויות המקומיות בוצע לפי ערך המדד של כל יישוב בנפרד ולפי טווח ערכי המדד של הרשויות המקומיות בכל אשכול. כתוצאה מכך, התקבלו עבור היישובים בתוך המועצות האזוריות ערכי המדד והאשכולות שהם בני השוואה עם ערכי המדד והאשכולות של הרשויות המקומיות. כמו כן, ערך המדד והאשכול שהתקבלו עבור יישוב במועצה אזורית אינם תלויים ביתר היישובים במועצות האזוריות שנכללו בעיבוד זה.
 9. החל ממדד חברתי-כלכלי 2015, פורסם המדד לאזורים סטטיסטיים בתוך העיריות והמועצות המקומיות על סמך נתונים מנהליים, עבור היישובים שבהם קיים עיגון האוכלוסייה לאזורים הסטטיסטיים. מדד זה חושב על בסיס המשקלות שהתקבלו במדד עבור הרשויות המקומיות. שיוך האזורים הסטטיסטיים ל-10 אשכולות של הרשויות המקומיות בוצע לפי ערך המדד של כל אזור סטטיסטי בנפרד ולפי טווח ערכי המדד של הרשויות המקומיות בכל אשכול. כתוצאה מכך, התקבלו עבור האזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות ערכי המדד והאשכולות שהם בני השוואה עם ערכי המדד והאשכולות של הרשויות המקומיות. כמו כן, ערך המדד והאשכול שהתקבלו עבור אזור סטטיסטי בעירייה או במועצה מקומית אינם תלויים ביתר האזורים הסטטיסטיים בעיריות ובמועצות המקומיות שנכללו בעיבוד זה.
- אוסף המשתנים ששימשו לחישוב המדד במחקר הנוכחי ובמחקר הקודם (מדד 2015) זהה, עם השינויים הקלים שאותרו לעיל. לכן ניתן להשוות בין המודלים של המדד החברתי-כלכלי המבוססים על נתונים מתקופות שונות.
- לוח ח** מציג את מקדמי המתאם בין המשתנים והגורמים בשני המודלים של המדד החברתי-כלכלי עבור הרשויות המקומיות: המודל על פי נתונים מנהליים 2017, והמודל על פי נתונים מנהליים 2015.

⁹ ראו: משרד המשפטים, [קובץ התקנות 7776](https://www.nevo.co.il/law_word/law06/tak-7776.pdf), י"ז בשבט תשע"ז, 11.2.2017.

**לוח ח. מקדמי מתאם בין המשתנים והגורמים במודלים של המדד החברתי-כלכלי
עבור הרשויות המקומיות על פי נתונים מנהליים 2017 ועל פי נתונים מנהליים 2015**

משתנה	גורם 1 (2017)	גורם 2 (2017)	גורם 3 (2017)	גורם 1 (2015)	גורם 2 (2015)	גורם 3 (2015)
אחוז נשים בנות 25–54 שאין להן הכנסה מעבודה	0.93	-0.09	0.22	0.88	0.05	0.32
ממוצע שנות לימוד של בני 25–54	0.88	0.36	0.07	0.82	0.45	0.13
אחוז בעלי הכנסה מעבודה מבני 25–54	0.88	-0.05	0.39	0.87	0.07	0.34
אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 27–54	0.80	0.51	0.06	0.68	0.63	0.14
אחוז בעלי הכנסה מעבודה מתחת לשכר המינימום	0.74	0.37	0.40	0.64	0.49	0.43
אחוז מקבלי הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה בזו"ש מבני 20 ומעלה	0.73	0.34	-0.06	0.72	0.40	-0.17
אחוז בעלי הכנסה מעבודה מעל פעמיים השכר הממוצע	0.68	0.67	0.16	0.58	0.75	0.20
הכנסה חודשית ממוצעת לנפש	0.66	0.62	0.37	0.55	0.70	0.42
ממוצע אגרה בעד רישיון רכב	-0.08	0.92	0.09	-0.02	0.93	0.09
ממוצע מספר ימי שהייה בחו"ל	0.52	0.75	0.24	0.41	0.81	0.27
מספר כלי רכב בבעלות ל-100 תושבים בני 17 ומעלה	0.42	0.66	0.33	0.39	0.63	0.54
יחס תלות	0.02	0.03	0.94	0.10	0.01	0.94
אחוז משפחות עם 4 ילדים ויותר	0.16	0.24	0.93	0.16	0.23	0.93
חציון גיל	0.35	0.28	0.81	0.32	0.24	0.87

הערות:

- מודגשים באפור מקדמי מתאם גדולים מ-0.5.
- מודגשים באפור שמות המשתנים שבהם בוצע שינוי של אוכלוסיית ההתייחסות.

בלוח ט מוצגים שינויים בחלוקת הרשויות המקומיות לאשכולות לפי ערכי המדד 2017 לעומת המדד 2015. נזכיר כי האשכול שאליו משויכת הרשות המקומית אינו מוחלט אלא יחסי לשאר הרשויות וגם התפלגות הרשויות בין אשכולות משתנה.

**לוח ט. שינויים בהתפלגות הרשויות המקומיות לפי אשכול חברתי-כלכלי,
2017 לעומת 2015**

מספר רשויות מקומיות 2017	עלו 2 אשכולות (חריש)	עלו אשכול 1	נשארו באותו אשכול	ירדו אשכול 1	מספר רשויות מקומיות 2015	אשכול
11	0	0	11	0	11	1
25	1	17	25	0	42	2
44	0	8	27	0	36	3
32	0	2	17	0	19	4
29	0	2	22	7	31	5
23	0	4	21	4	29	6
40	0	1	36	0	37	7
21	0	20	29	0	40	8
26	0	2	6	0	8	9
4	0	0	2	0	2	10
255	1	56	187	11	255	סך הכל

לסיכום, את ערך המדד החברתי-כלכלי ואת הסיווג לאשכולות יש לראות כאומדני סיכום המנסים לצמצם את מגוון המאפיינים של אוכלוסיית היחידה הגאוגרפית לממד יחיד. השימוש באומדנים אלו דורש תשומת לב לנקודות הבאות:

(1) המדד החברתי-כלכלי נבנה על בסיס כלל אוכלוסייה של כל יחידה גאוגרפית, לפיכך הוא מתאים להשוואה כוללת בין היחידות האלה.

(2) רשויות מקומיות שדומות מבחינת ערך המדד יכולות להיות שונות בגודל הפערים בין תת-האוכלוסיות שלהן (כגון יישובים בתוך מועצות אזוריות, ואזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות), ולפערים אלו עשויות להיות משמעויות נוספות לרשות המקומית.

המדד שחושב במחקר זה מבוסס על שיטות סטטיסטיות מקובלות בעולם. התועלת הכללית שניתן להפיק מהמדד לצורכי תכנון ויישום מדיניות היא רבה, למרות המגבלות המעשיות שהוזכרו.

ח. ביבליוגרפיה

1. אפלבוים, ל', דור, י' והיימברג, ס' (1996). *אפיון ודירוג של המועצות האזוריות בישראל לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה*. רחובות: הסוכנות היהודית לארץ ישראל והמרכז ללימודי הפיתוח.
2. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1987). *אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה*. סדרת פרסומי מפקד האוכלוסין והדיוור 1983, מס' 15. ירושלים: המחבר.
3. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד הפנים (1988). *אפיון הרשויות המקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה*. ירושלים: המחבר.
4. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1996). *אפיון הרשויות המקומיות ודירוג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1995*. פרסום מס' 1039. ירושלים: המחבר.
5. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1999). *אפיון הרשויות המקומיות ודירוג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1999*, על פי מפקד האוכלוסין והדיוור 1995. פרסום מס' 1118. ירושלים: המחבר.
6. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2000). *אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה*. סדרת פרסומי מפקד האוכלוסין והדיוור 1995, מס' 13. ירושלים: המחבר.
7. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2003). *אפיון רשויות מקומיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 1999*. פרסום מס' 1197. ירושלים: המחבר.
8. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2004). *אפיון רשויות מקומיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2001*. פרסום מס' 1222. ירושלים: המחבר.
9. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2006). *אפיון רשויות מקומיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2003*. פרסום מס' 1281. ירושלים: המחבר.
10. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2009). *אפיון רשויות מקומיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2006*. פרסום מס' 1401. ירושלים: המחבר.
11. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013). *אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2008*. פרסום מס' 1530. ירושלים: המחבר.
12. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2017). *אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2013*. פרסום מס' 1694. ירושלים: המחבר.
13. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019). *אפיון וסיווג של אזורים סטטיסטיים בתוך עיריות ומועצות מקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2015*. הודעה לתקשורת מס' 246/2019. ירושלים: המחבר.
14. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019). *אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2015*. פרסום מס' 1765. ירושלים: המחבר.
15. דוח ועדת סוארי, הוועדה לקביעת קריטריונים להקצאת "מענק האיזון" לרשויות המקומיות, הוגש לשר הפנים, 1993.
16. דוח ועדת גדיש, הוועדה לבחינת קריטריונים להקצאת "מענק האיזון", הוגש לשר הפנים, 2001.
17. שטרית, ס' ודור, י' (1993). *אפיון ודירוג הרשויות המקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ב-1992*. ירושלים: משרד הבינוי והשיכון ומשרד הפנים.
18. Morrison, D. F. (1967). *Multivariate Statistical Methods*. McGraw-Hill: New York.